

СМИСЛОВА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЖИТТЕВОГО УСПІХУ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Кириченко Віктор Васильович,

доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри соціальної та практичної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка
<https://orcid.org/0000-0002-5210-6304>

У статті розглядається проблема ціннісно-сислової категоризації «успіху» у картині світу осіб юнацького віку. На матеріалі пілотажного психосемантичного дослідження здійснюється конструювання імпліцитної моделі успіху. У статті досліджується проблема науково-дослідного розуміння успіху в гуманітарних науках, акцентуючи увагу на еволюції поглядів на його джерела – від фаталістичного підходу до усвідомлення ролі особистості в досягненні успіху. Успіх (особистісний успіх) є соціально-культурним конструктом, який залежить від норм, цінностей та очікувань певного суспільства. Відсутність універсальної системи критеріїв успіху підкреслює його унікальність у різних соціальних і культурних контекстах. У роботі проаналізовано, як трансформації міжособистісних стосунків, науково-технічний прогрес та зміни ціннісно-мотиваційної сфери впливають на уявлення про успіх у сучасному світі. Висвітлюється зв'язок успіху з базовими потребами особистості, такими як розвиток, соціальне визнання та самодостатність. Аналізується вплив соціокультурних умов і сучасних трансформацій на концепцію успіху, яка включає внутрішні (здібності, волю, ініціативність) і зовнішні (гроші, зв'язки) чинники. У ході дослідження на основі психосемантичного аналізу визначено ключові атрибути успіху для осіб юнацького віку, проведено порівняння моделей успіху в минулому та майбутньому. Встановлено, що для респондентів характерна орієнтація на внутрішні ресурси, а також гнучкість у побудові життєвих стратегій. Отримані результати підтверджують важливість внутрішньоособистісних складників і роль соціального контексту у формуванні уявлень про успішність. Отримані результати свідчать про продуктивність соціалізації респондентів, їхню здатність гнучко адаптуватися до навколишнього середовища через навчання протягом життя, особистісний розвиток і професійне самовдосконалення.

Ключові слова: життєвий успіх, успіх, імпліцитна теорія, картина світу, саморозвиток, досягнення, мотивація успіху.

Kyrychenko Viktor. Semantic conceptualization of life success in adolescents

The article addresses the issue of value-semantic categorization of "success" in the worldview of young individuals. Based on a pilot psychosemantic study, an implicit model of success is constructed. The article explores the issue of scientific understanding of success in the humanities, emphasizing the evolution of perspectives on its sources – from a fatalistic approach to recognizing the role of personal agency in achieving success. Success (personal success) is a socio-cultural construct that depends on the norms, values, and expectations of a specific society. The absence of a universal system of criteria for success highlights its uniqueness across different social and cultural contexts. The study analyzes how transformations in interpersonal relationships, scientific and technological progress, and changes in the value-motivational sphere influence perceptions of success in the modern world. The connection between success and basic personal needs, such as growth, social recognition, and self-sufficiency, is highlighted. The paper examines the impact of sociocultural conditions and modern transformations on the concept of success, which includes internal factors (abilities, willpower, initiative) and external factors (money, connections).

Through psychosemantic analysis, the study identifies key attributes of success for young individuals and compares success models from the past and future. It is established that respondents tend to focus on internal resources and demonstrate flexibility in building life strategies. The findings confirm the importance of intrapersonal components and the role of the social context in shaping perceptions of success. The results indicate the productivity of respondents' socialization, their ability to adapt flexibly to their environment through lifelong learning, personal growth, and professional self-improvement.

Key words: life success, success, implicit theory, worldview, self-development, achievement, success motivation.

Постановка проблеми. Проблема науково-дослідного бачення «успіху» присутня у більшості гуманітарних наук, які намагалися певним чином описати цю категорію в термінах, властивих саме для неї. Єдине, що об'єднує різнорідні гуманітарні бачення успіху, – це саме джерело того, що ми називаємо «успіх». Людська культура в цьому плані пройшла довгий шлях від повної фаталізації успіху, який пов'язували із впливом магічних чи божественних сил, до усвідомлення того, що людина є джерелом успіху, вона визначає успішність тої чи іншої діяльності своєю мотивацією, своїми зусиллями і набутими вміннями та досвідом. Відчуття (усвідомлення) «успіху» є однією з базових потреб особистості, він тісно пов'язаний з такими категоріями, як «розвиток», «соціальне визнання», «самодостатність». Остання з перелічених категорій є важливою для підтримки життєвого балансу та гармонізації міжособистісних стосунків. Успішна людина здатна до генерування поведінки з позиції дорослого, несучи повну відповідальність за її наслідки, але й цілком законірно вимагаючи від оточення певного поцінування своїх досягнень (В. В. Кириченко) [1]. Оцінка успішності особистості здійснюється навколишнім середовищем через соціальні інститути, які виконують функції оцінки діяльності особистості через інструменти етики, моралі та права (заклади освіти, правоохоронна система, релігія тощо), вони формують базові уявлення про «життєвий успіх» та його складники, що трансформуються в імпліцитні уявлення особистості про успіх та можливості його досягнення в конкретному соціокультурному просторі, що одразу наштовхує на думку про те, що немає однозначної глобальної системи успіху, а навпаки, успіх є унікальним синтетичним уявленням в обмеженому просторі та часом середовищі. Тому стратегії досягнення успіху, які, наприклад, передаються через покоління в процесі виховання, інколи не дають результату, а навпаки, заважають людині успішно адаптуватися до сучасного соціокультурного простору.

За останні десятиріччя відбулася суттєва зміна в уявленнях про майбутнє в осіб різного віку. Причинами цього стали кардинальні зміни у системі міжособистіс-

них стосунків, насамперед спровокованих ціннісно-мотиваційними трансформаціями та стрімким науково-технічним прогресом. Потреба бути успішним, відчувати успіх як процес та результат діяльності є однією з базових потреб особистості, вона тісно пов'язана з ключовими екзистенційними та духовними потребами: бути успішним важливо для кожної людини, адже саме це дає можливість їй самоутвердитися та заявити про себе як психологічно здорову та самостійну особистість. За тисячоліття соціальної та видової еволюції людина стрімко розвинулася в культурному плані, для більшості пересічних людей, які живуть в умовах інформаційного суспільства, уже не досить мати житло (прихисток), бути вправним мисливцем та мати багато потомства для того, щоб відчувати себе успішним. Ці елементи успіху у трансформованій формі збереглися і до нашого часу, проте до них додалися нові, які створюють додатковий тягар та роблять образ успішної людини більш хитким у соціальному плані та вразливим. Для більшості людей образ успішної людини включає елементи, які ілюструють її соціально-віковий розвиток у межах певної культури, тому питання успішності є питанням стандартів середовища, а вже в другу чергу – питанням особистісної оцінки себе як успішної чи неуспішної особистості. Соціально-психологічний атрибут «успішний» чи «неуспішний» задається виключно рамками середовища, у якому живе людина, саме воно, даючи певний зворотний зв'язок людині, формує її уявлення про себе. Неможливо зберігати стійке відчуття «успішності» у системі розгорнутих соціальних зв'язків, це суперечить загальним основам соціального конструктивізму – відповідна модель є системоформуючою для більшості людей, успіх окремої людини залежить від ставлення інших, значимих для людини персон, на основі їхніх узагальнень формується уявлення про себе як «успішну особистість».

У більшості досліджень успіх розцінюється як результат цілеспрямованої поведінки, як результат докладання вольових зусиль (І.С. Нохріна, О.Є. Поліванова) [2; 3]. Успіх завжди оцінюють по результату діяльності, він не становить процесуальну сторону і для більшості є фактичним вия-

вом діяльності. Успішність є досить важливою стороною діяльності особистості, виявом соціальної активності, ця особистісна властивість формується у процесі соціалізації, тому уявлення про «успіх» та «успішність» у різних культурах та соціальних осередках має різну ціннісно-смыслову артикуляцію (І. Є. Боровинська) [4]. Апперцептивна модель майбутнього побудована на основі уявлень особистості про успіх, більшість людей юнацького та дорослого віку вибудовують модель майбутнього на основі елементів успіху. За результатами досліджень О. Є. Поліванової успіх пов'язаний з певними особистісними характеристиками, рисами особистості, які є запорукою успішної особистості. Це свідчить про те, що успіх є інтернальною властивістю, а не соціальною випадковістю, зовнішніми обставинами чи соціально-статусними характеристиками [3]. У результаті дослідження В. Ю. Вінкова було встановлено, що у кожної людини є дві системи оцінки «успіху», зовнішня – культурно-орієнтована модель оцінки життєвого успіху та внутрішня – суб'єктивно орієнтована модель життєвого успіху [5]. Вони можуть бути однією системою, що має ціннісно-смыслову подібність між різними елементами та відмінні шкали, які використовуються в різних ситуаціях, для оцінки власного успіху та успіху інших людей [6].

Метою дослідження є вивчення смислової структури імпліцитних уявлень про успіх у осіб юнацького віку. У межах ОК «Психологія життєвого успіху» у межах ОПП «Сімейна психологія» було проведено психосемантичне дослідження, яке не претендує на репрезентативність, проте відзначає певні тенденції розуміння проблеми смислової концептуалізації життєвого успіху та його складників. Ми мали гіпотетичне припущення, що культурний вплив та умови військового часу зумовляють орієнтацію досліджуваних на зовнішні складники життєвого успіху.

Результати дослідження. У результаті наукового узагальнення проблеми ми дійшли висновку, що ціннісно-смыслова модель «життєвого успіху» є результатом синтетичного узагальнення рівня домагань особистості, очікувань соціуму та особистісних ресурсів особистості (рис. 1). Дослід-

жувані мали у перспективі майбутнього та минулого дати відповідь на питання: «Що дало тобі можливість досягти успіху (у минулому)?» та «Що допоможе тобі досягти успіху (у майбутньому)?». Як найбільш вживані варіанти відповіді ми використали ті, які стосуються внутрішніх та зовнішніх чинників досягнення успіху. У дослідженні взяли участь особи юнацького та раннього дорослого віку у кількості 56 осіб. Дослідження проводилося у вересні 2024 року на базі ЗВО м. Житомир.

Збір асоціацій відбувався за допомогою процедури частотного аналізу атрибуції ресурсів досягнення успіху особами з репертуарного списку досліджуваних (десять осіб). До найбільш частотно вживаних асоціацій увійшли «здібності та уміння» (239), «сила волі» (213) та «знайомства» (203), до найменш представлених – «провидіння долі» (51), «хитрість» (63) та «випадковість» (96) (рис. 2).

Рис. 1. Теоретична концептуалізація життєвого успіху

Це свідчить про те, що досліджувані усвідомлюють, що основою успіху як певного результату діяльності є внутрішні, особистісні властивості людини. Також у семантичній моделі імпліцитної теорії досягнення успіху високої ваги мають асоціації, пов'язані із соціальними взаєминами особистості, її здатністю до комунікації та налагодження стосунків.

Подальша семантична концептуалізація імпліцитної моделі успіху будувалася на виокремлених нами у результаті частотного аналізу змістових категорій, чотири з яких відображають зовнішню сторону його досягнення: «гроші», «знайомства», «провидіння долі», «випадковість», та п'ять – внутрішній складник – «сила волі», «здібності та уміння», «дисципліна», «ініціативність та лідерство», «агресія та нахабство», «хитрість». Відповідаючи на перше питання «Що допоможе тобі досягти успіху (в майбутньому)?», досліджувані вбачають, що це будуть внутрішні атрибути, які стосуються сфери здібностей та особистісних якостей: «здібності та уміння» (48 респондентів з 56, або 90,6%), «ініціативність та лідерство» (62%), «знайомства» (67,9%), «сила волі» (66%). Також 56,6% респондентів вважає, що досягти успіху їм допоможуть «гроші».

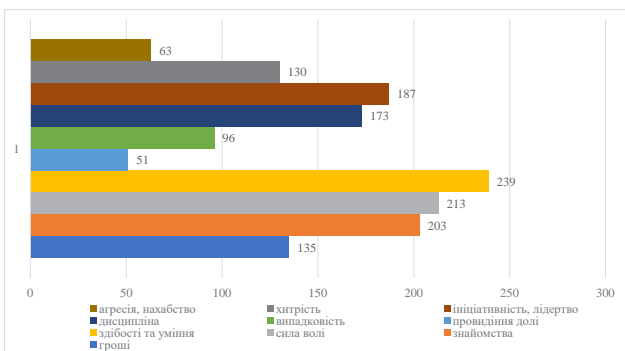

Рис. 2. Частотний аналіз смислової концептуалізації успіху

Найменш представленими у імпліцитній моделі успіху досліджуваних є «хитрість» (30%), «агресія, нахабство» (1%) та «провидіння долі» (0%) (рис. 3).

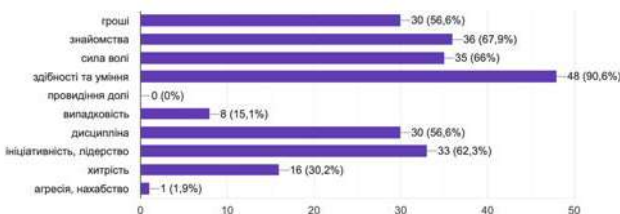

Рис. 3. Семантична концептуалізація досягнення успіху досліджуваними (у майбутньому)

Відповідаючи на питання «Що допомогло тобі досягти успіху (у минулому)?», дослі-

джувані схиляються до того, що основним ресурсом досягнення успіху є «здібності та уміння» (64,2%), «дисципліна» (52,8%) та «знайомства» (50,9%), найменшу вагу мають змістові блоки – «хитрість» (22,6%), «провидіння долі» (1,9%) та «агресія, нахабство» (0%) (рис. 4).

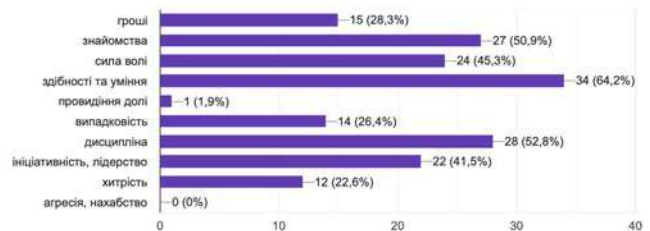

Рис. 4. Семантична концептуалізація досягнення успіху досліджуваними (у минулому)

Аналіз результатів дослідження. Уявлення минулого про успіх формуються на основі отриманого досвіду людини, уявлення майбутнього – на соціальних очікуваннях та культурних стереотипах. Між ними, за результатами нашого дослідження, є позитивний зв'язок на рівні $r=0,93$, що свідчить про те, що між уявленнями про життєвий успіх та отриманим досвідом немає відмінностей. За результатами дослідження В. Ю. Вінкова (2018) було встановлено, що для молоді важливими ресурсами досягнення успіху є «добрі взаємини» (38,3%), «творча самореалізація» (30,6%), «кар'єра» (9,5%), «професіоналізм» (9,3%), «впливовість» (5,2%), «соціальне визнання» (3,7%), «багатство» (3,2%), що більшою мірою співмірне з отриманими нами результатами [5]. Між шкалами, які використовуються для атрибуції власного успіху та іншої персони, спостерігається статистичний зв'язок на рівні $r=0,7$, що свідчить про те, що відмінностей у сприйнятті успіху інших осіб та власного немає, що є досить неочікуваним результатом з огляду на те, що закономірним є те, що для оцінки результатів діяльності іншої людини, як правило, використовуються зовнішні атрибути успіху – фінансові ресурси, соціальні зв'язки, а власного успіху – внутрішньоособистісні ресурси (уміння, досвід, особистісні якості).

Отримані нами результати свідчать, що досліджувані (ми не претендуємо на

репрезентативність отриманих даних) продуктивно оцінюють внутрішньоособистісні передумови досягнення життєвого успіху, орієнтовані на поступальну модель саморозвитку як основи вирішення життєвих завдань та розглядають зовнішні чинники як посилюючі фактори власних домагань. Імплицитна концепція успіху осіб юнацького віку наповнена універсальними складниками, які дозволяють проявити поведінкову лабільність у виробленні життєвої стратегії вирішення життєвих завдань, не містить асоціальних чи непродуктивних елементів, що також оцінюється нами як хороший результат. Отримані нами результати свідчать, що соціалізація досліджуваних відбувається в продуктивному руслі, дає можливість гнучко пристосовуватися до навколишнього середовища, спираючись на індивідуальні соціально-психологічні здібності. Досліджувані досить чітко усвідомлюють значення умінь та здібностей для досягнення успіху, що, на нашу думку, також є досить неочікуваним результатом, адже тематика вивчення здібностей та обдарованості в останній період не має належного рівня зацікавленості в освітньому середовищі. З огляду на те, що соціалі-

зація особистості відбувається в мультикультурному інформаційному просторі, це може пояснюватися тим, що на рівні мегакультури глобалізованого світу серед молоді популярними є тренди особистісного саморозвитку, професійного самовдосконалення та усвідомлення необхідності навчатися впродовж життя.

Висновки. Проведене нами дослідження дає можливість зробити такі висновки, що імплицитна теорія успіху осіб юнацького віку залежить від соціокультурних умов розвитку. В узагальненому по вибірці вигляді вона містить комунікативні, поведінкові та інтелектуальні складники, які дозволяють людині побудувати конструктивну стратегію адаптації до соціального середовища, адаптувати її до змін кон'юнктури оточення і бути готовим до екстремальних ситуацій. Досліджувані орієнтовані на внутрішньоособистісні ресурси у досягненні успіху та оцінюють успіх інших з точки зору наявності (або відсутності) у них певних соціально-психологічних властивостей. Дослідження не вичерпує проблему розуміння успіху в рамках сучасної психології, скоріше налаштовує на подальше, більш глибоке вивчення проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кириченко В.В. Психологічні основи професійної адаптації та вибору професії. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 110 с. ISBN 978-966-485-183-8.
2. Нохріна І.С. Теоретичні аспекти понять «успіх» та «успішність» особистості. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 3. С. 100–105.
3. Поліванова О.Є. Взаємозв'язок уявлення про успіх та соціально-психологічних характеристик особистості у сучасній молоді. *Вісник Харківського національного університету*. 2014. № 1099. С. 19–22.
4. Боровинська І.Є. До психологічного розуміння понять «успіх», «успішність», «життєвий успіх», «життєва успішність». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2017. Випуск 3. Том 2. С. 142–148.
5. Вінков В.Ю. Уявлення молоді про життєвий успіх: структурно-змістовий аспект дослідження. *Проблеми політичної психології*. 2018. Вип. 7 (21). С. 161–173.
6. Вінков В.Ю. Уявлення про життєвий успіх: стан розробленості проблематики в соціальній психології. *Проблеми політичної психології*. 2015. Вип. 2 (16). С. 221–231.

REFERENCES:

1. Kyrychenko, V.V. (2015). *Psychologichni osnovy profesiinoi adaptatsii ta vyboru profesii* [Psychological foundations of professional adaptation and career choice]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
2. Nokhrina, I.S. (2014). *Teoretychni aspekty poniat «uspikh» ta «uspishnist» osobystosti* [Theoretical aspects of the concepts "success" and "effectiveness" of an individual]. *Vvichlyvist. Humanitas*. № 3, 100–105 [in Ukrainian].

3. Polivanova, O.Ie. (2014). Vzaiemozviazok uiavlennia pro uspikh ta sotsialno-psykholohichnykh kharakterystyk osobystosti u suchasni molodi [The relationship between perceptions of success and social-psychological characteristics of contemporary youth]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu*. № 1099, 19–22 [in Ukrainian].
4. Borovynska, I.Ie. (2017). Do psykholohichnoho rozuminnia poniat «uspikh», «uspishnist», «zhyttievyi uspikh», «zhyttieva uspishnist» [Toward the psychological understanding of the concepts "success", "effectiveness", "life success", and "life effectiveness"]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Psykholohichni nauky»*. Vypusk 3, Tom 2, 142–148 [in Ukrainian].
5. Vinkov, V.Iu. (2018). Uiavlennia molodi pro zhyttievyi uspikh: strukturno-zmistovyi aspekt doslidzhennia [Youth perceptions of life success: a structural and content analysis]. *Problemy politychnoi psykholohii*. Vyp. 7, (21), 161–173 [in Ukrainian].
6. Vinkov, V.Iu. (2015). Uiavlennia pro zhyttievyi uspikh: stan rozroblenosti problematyky v sotsialnii psykholohii [Perceptions of life success: the state of research in Social Psychology]. *Problemy politychnoi psykholohii*. Vyp. 2 (16), 221–231 [in Ukrainian].